

Mezi zelenou a šedou

Text a foto: Tomáš Grim

Venku chladno, nevlídno. Doma šero. Proč si chmurný zimní den nezpestřit? Jakou barvou? Na oči je prý nejlepší zelená. A když do našeho příběhu přidáme i šedou, bude kupodivu mnohem, mnohem pestřejší...

I bez fotografií byste jistě mnozí uhodli, že předmětem dnešního povídání bude dvojice strakapoudů (i když... z dvojice se vyklube čtveřice, jak za chvíli seznáme). Tedy v širším smyslu „strakapoudi“, čiliže šplhavci. A konkrétně žluny.

Krásní opeřenci: kombinace zelené, žluté a (případně) červené je esteticky velmi uspokojivá. Ptáci nápadní i hlasově: ne nadarmo se žluně zelené na britském venkově říká „pták směvák“ (*yaffle*). Ekosystémoví inženýři: tesáním dutin tvoří ubytovací kapacity pro mnohé další a nejen ptačí nájemníky, některé i zcela nečekané

(viz záběr na další dvoustraně!). Ptáci užiteční: lektvary ze žluních vnitřností se ve středověku používaly k léčbě dny a lepry. Dnes už užitečnost vnímáme jinak; řekl bych, že tak o větu výše...

O žlunách by šlo vyprávět do aleluja. Tolik prostoru nemáme. Ale našťastí máme i pro úplné laiky přístupně a přehledně zpracovanou knihu Gerarda Gormana, kde najdete vše, co byste o žluně zelené mohli chtít vědět (Gorman G. 2020: *The Green Woodpecker: A monograph on *Picus viridis**. Picus Press, Budapešť).

Tedy skoro vše...

▲ *Pozemní „mravencojed“.* Žluna zelená na rozdíl od vyložené stromomilných strakapoudů a datlů tráví drahně času i na zemi. Podobně jako krutihlav obecný tam dává zabrat mravenčí čeládce. Třeba samička na tomto snímku. Ústřední hřbitov Neředín, Olomouc, Olomoucký kraj, ČR

Volnolezec. Mimořádně silné nohy s masivními drápy umožňují žlutě zelené šplhací výkon, kterému by mohl závidět i Adam Ondra, Alex Honnold nebo jiný špičkový „free solo“ lezec. Žluna sedí v tomto případě na ornitologicky VIP budově: v jiné z několika dutin, kterou do této školy vytesala se svým partnerem možná právě tato samice, totiž poprvé v České republice loni vyhnízdil náš nový městský druh ptáka, výřeček malý (Grim T. 2021: Věrečci v Holomóco hnízdijó! Naše příroda 14/6: 22–32). Sídliště Nová ulice, Olomouc, Olomoucký kraj, ČR

13, 14, nebo 15?

Toť otázka. Jaká? „Kolik je vlastně žlun?“

U nás je odpověď docela snadná: dvě. Zelená a šedá (k té se dostaneme později). *Picus viridis* a *Picus canus*. Nicméně svět nekončí za humny – a neustále si to připomínat mi přijde jako jeden z nejužitečnějších úhlů, kterým můžeme světe kolem nás nahlížet (tak třeba ptáci: Grim T. & Remeš V. 2006: Opeřený průšvih. Víme vůbec něco o ptačí ekologii obecně? Vesmír 85/8: 462–472).

Ani svět žlun nekončí hned za obzorem. Zatímco žluna zelená je pták vyloženě evropský (nebo skoro, jak si povíme vzápětí), žluna šedá má rozšíření malované štětcem poměrně rozmáchlým. Od Francie se táhne jako úhledně namalovaný pás přes celou

mírnou zónu Eurasie, až do východní Číny. I tam je docela běžná: jedním z druhů, které jsme při našem výzkumu v horách v provincii Kuej-čou potkávali skoro denně, byla právě stará známá žluna šedá.

A je to právě jižní, východní a především jihovýchodní Asie, která je „horkým místem“ výskytu žlun. Kolik je druhů celkem? Jako tradičně je přesné číslo předmětem učených disputací. Přísnější autoři uznávají jen třináctero druhů, frivolnější patnáctero, ostatní volí zlaté střední čtrnáctero.

Příčinou nesouladů kupodivu nejsou (jak bychom jinak očekávali) nějaké exotické a špatně probádané žluny dlící v hlubinách tropického bušení. Ne, ne. Žluny problematicky máme téměř u nás doma. Přímou pod naším evropským nosem.

Ibeřanky a Maročanky

Příležitost pro vzpomínku. Nahlížím do portugalského zápisníku: je pátek 11. července 1997. V úmorném vedru slídíme po zapadlých koutech nejzápadnějšího kousku evropské pevniny, portugalského pohoří Serra da Freita. „Cestu“ už nezvládá ani „teréňák“ s náhonem 4 × 4. Vyprahlou roklinou se dá pokračovat jen pěšky. „Hluboko v údolí se choulí čtyři desítky kamenných domků, střechy z velkých plátů břidlice. Mezi domy se objeví osamocená postava staré ženy – vidíme jednu polovinu obyvatelstva této vsi“ (Grim T. 1998: Z Čech až na konec Evropy. Brněnský večerník 20. 3. 1998). A vidíme i žlunu. Zelenou. Tedy v tu chvíli...

Před rozuzlením ještě vzpomínka druhá: je neděle 11. března 2007. Jsme vysoko ve Středním Atlasu. V raním marockém chladu se pokoušíme

*Na první pohled. Druh na obrázku u nás nepotkáme (nanejvýš tak vycpaninu v dobře vybaveném muzejním depozitáři). Přesto nám i tento šplhavý cizinec bude okamžitě povědomý i tady, v parném mangrovovém lese na pobřeží Malackého průlivu. Tělesné poměry i zbarvení hned prozradí, že je to jedna ze „sestřenic“ našich žlun – v tomto případě žluna síťovaná (Picus vittatus).
Kuala Selangor, stát Selangor, Malajsie*

ovládat neposlušné dalekohledy – ehm, popravdě neposlušné jsou spíš naše promrzlé prsty. A zároveň mít v merku „neposlušné“ makaky magoty (*Macaca sylvanus*), kteří jsou snad i něco víc než zvědaví („Proč trhají kůru stromů, cení zuby a tak upřeně civí jen na nás?“). V korunách horských cedrů se snažíme dohledat původce nápadného a důvěrně známého jásavého hlasu. Místní žlunu. Tamhle je – vypadá v podstatě jako naše žluna zelená, jen trochu „říznutá“ žlunou šedou.

Docela připomíná tu žlunu, jejíž obraz se mi chvěl v dalekohledu ve vařícím vzduchu zapomenutého portugalského údolí deset let předtím. Právě díky onomu „trochu“ ji v té době většina taxonomů považuje jen za poddruh žluny zelené. Pokud vám poslední věta přijde nejednoznačná („Patří k zážitku z Portugalska, nebo z Maroka?“), tak vězte, že to je vlastně jedno: tu větu můžeme nakopírovat k oběma setkáním.

Dnes už je všechno jinak. V Portugalsku už žluna zelená nežije. Ani v Maroku ji nenajdeme. Místo nich máme další samostatné druhy: žlunu iberskou (*Picus sharpei*) a žlunu africkou (*Picus vaillantii*).

Pobytová obědová stopa. Na první pohled na tomto záběru nic není. Na pohled druhý si už všimneme, že trávník někdo „upravil“.
V tomto případě se nevyhneme rýmu, protože to byl strážník. Žlunu zelenou jsem tu vyplašil při jejím obědě cestou na oběd svůj. Smetanovy sady, Olomouc, Olomoucký kraj, ČR

Jak vidíte, ptačích druhů nejen ubývá (i když doložit vyhynutí je náročný oříšek, viz celé tematické číslo časopisu Živa 5/2021). V důsledku lidské zvědavosti i přibývají. Nutno však připomenout, že v kauze „žluna/y“ bývaly iberská i africká oddělovány některými autory už dříve v minulosti. A stejně tak ani dnes nejsou oba druhy uznávány 100% všeobecně. I když přece jen shoda je už díky molekulárním studiím skoro úplná.

Pokud vám to zní povědomě, tak možná i proto, že čtete Naši přírodu pravidelně (Grim T. 2021: Charismatický šedáček. Naše příroda 14/5: 18–28).

Měšťačka

Ze stěhování ptáků do měst se v posledních desetiletích stala móda. Velká móda. Nejen mezi ptáky, ale konečně i mezi ornitology, kteří městské ptactvo až donedávna v podstatě ignorovali (Grim T. 2017: Města: největší evoluční laboratoř světa? Naše příroda 10/5: 39–45). Až po přelomu století a tisíciletí začali badatelé všude po světě věnovat opeřencům „pod městským svícnem, kde je nejvíc tma“ náležitou pozornost – každým rokem teď spatří světlo světa tolik odborných článků o městských ptácích jako za celé 20. století dohromady. Módnějším tématem jsou globálně snad už jen ptačí invaze. Není divu. Vždyť jde o fascinující příběhy, ať už jde o cizí druhy importované k nám (Šťastný K. 2018: Nepůvodní ptáci ve fauně České republiky. Živa 66/5: 272–276) či naše druhy exportované jinam (viz jedenáctidílný seriál Opeření vystěhovalci, Naše příroda 2018 a 2019).

Do třetice se na města zaměřila i pozornost ptáčkařů, birderů či birdwatcherů, tedy pozorovatelů ptactva

▲ **Žluna městská.** Hned tři snímky doprovázející tento text jsou na první pohled pořízeny v člověkem uměle vytvořeném prostředí (na úvodním snímku to není znát, ale ten je ze zástavby taktéž). Žádná náhoda (viz hlavní text). Drnholec, Jihomoravský kraj, ČR

▼ **Nepřehlédnutelná, nepřeslechnutelná.** Startující žluna zelená na sebe upozorní svým zbarvením a často i nápadným hlasem. Drnholec, Jihomoravský kraj, ČR

222 049. To je pořadové číslo této žluny zelené v seznamu ptáků, které odchytil Jiří Sviečka. To číslo není překlep: neuvěřitelných 200 000 okroužkovaných ptáků překonal neúnavný kroužkovatel už před třemi lety (Chytil J. 2019: Jiří Sviečka a 200 000 okroužkovaných ptáků. Zprávy MOS 77: 26–36). Český rekord to je, s velkým náskokem, určitě. Evropský možná také – kroužkovatelé soutěžní žebříčky nevedou. Každopádně to je jedno z nejvyšších čísel na světě vůbec. Žluna na snímku je mladá samice. Sedělko u Luhačovic, Zlínský kraj, ČR

(Grim T. 2018: Kniha betonových džunglí: ptáčkaření pod městským svícem. Ptačí svět 25/4: 29–32). Příčiny zájmu ornitologů o ptactvo měst jsou docela zřejmé: města jsou skvělý modelový systém, extrémní městské podmínky vyžadují často i extrémní adaptace a rychlé přizpůsobení organismů, které se odváží do městské džungle nastěhovat. Ale jakou motivaci k bloumání po městě s dalekohledem na krku může mít ptáčkař? Proč místo nerušené (?) přírody pozorovat ptactvo v hlučném, špinavém a nepěkném prostředí? Vždyť opeření je tu navíc druhově ochuzené. Krom toho vzácné – a tedy neatraktivnější – druhy ptáků se urbánnímu prostředí vyhýbají velkým obloukem.

Městské ptáčkaření je vlastně znouzecnost. Při uspěchaném raním pelášení na pracoviště je přece

jen lepší si urvat deset minut v parčíku za supermarketem než „varianta B“ – tedy úplná absence kontaktu s přírodou („varianta C“, tedy nerušená neměstská příroda, neexistuje – s důrazem na hlavní charakteristiku městského života, výše zmíněnou uspěchanost). Ani po „šichtě“ cestou na domácí galeje zpravidla není času nazbyt. Zvláště v zimě: za tmy do práce, za tmy z práce. Jen polední obědová pauza dává příležitost se vyvenčit a pokochat se alespoň jakýmkoli žíváčkem.

Krom šedých vrabčáků a ještě šedších holubů a snad ještě šedších hrdliček zahradních toho městská ulice nic moc nenabízí. O to víc potěší jakýkoli barevnější opeřenec. Natož když je tělesně výraznější než třeba sýkorka (cestou na oběd dalekohled asi moc přírodomilců nenosí...). Pozorování

žluny zelené mě vždy potěší i ve volné přírodě, natož v nudných městských odstínech šedi. Přispívá k tomu jistě i její výrazný „kukuč“ – světlá duhovka kontrastně lemovaná černou. Korunu tomu – doslova – nasazuje červená čepička.

Žluna zelená navíc patří mezi ptáky, které ani nemusíte vidět a přesto vám prozáří den. Pronikavý letový hlas žluny se nese široko – daleko – vysoko (až do patra pod střechou, kde máte kancelář). S trochou nemístného leč vítaného antropomorfismu mi energický a snad i veselý hlas žluny za šedých městských zimních dnů dodává energii...

Prošedivělá sestra

Když se řekne žluna, většinu z nás ani nenapadne jiná barva než zelená. Přitom u nás můžeme potkat i žlunu, která je šedá.

Setkání, ať až vizuální, či akustické, se žlunou zelenou je radost. Setkání, ať až vizuální, či akustické, se žlunou šedou je radost ještě větší – vzácnějších setkání si přirozeně vážíme a ceníme víc. Žluna zelená byla na našem území zjištěna téměř všude. Stačí procházet krajinou, neměstskou i městskou, a to by v tom byl čert, abyste za celý den alespoň na jednu nenarazili. Pokud se budete pohybovat spíš v okrajích lesů či v rozvolněnějších porostech, je setkání se žlunou zelenou skoro tutovka (...rozvolněnějších porostech... „Tak proto se žluně zelené líbí ve městech!“ – nejspíš ano).

Očekávat setkání se žlunou šedou v podobném duchu by byla čirá bláhosť – na přinejmenším třetině našeho území ji nenajdete vůbec, ať budete slídit sebelépe. Například ve městech často chybí úplně; pokud se odváží hnízdit v blízkosti člověka, je to

spíše v okrajových částech měst, jak je podrobně doloženo v Hradci Králové (Porkert J. & Hromádka M. 2021: Ptáci Hradce Králové. Pavel Mervart, Červený Kostelec) či Pardubicích (Vránová S., Lemberk V. & Hampl R. 2007: Ptáci Pardubic. Východočeská pobočka České společnosti ornitologické a Východočeské muzeum v Pardubicích, Pardubice). Výjimkou je, podobně jako v jiných případech (např. krahujece obecného) Praha – tam žlunu šedou najdeme v nezanedbatelných počtech i v centru města, především kolem Vltavy (Fuchs R., Škopek J., Formánek J. & Exnerová A. 2002: Atlas hnízdního rozšíření ptáků Prahy. Česká společnost ornitologická, Praha).

I tam, kde ji najdete, však bude žluna šedá zpravidla vzácná. A asi vždy bude méně početná než žluna zelená – tento rozdíl je markantní ve všech třech našich městských atlasech hnízdního rozšíření ptáků. Podobný rozdíl nacházím i ve vlastních záznamech pozorování ptáků v Olomouci: žluna šedá mi vychází jako pětkrát méně častá než její zelená sestra.

Mimochodem: kromě zmíněné trojice atlasů ptáků měst (Praha, Pardubice, Hradec Králové) žádný další u nás zatím tiskem nevyšel. Přitom celostátní atlas máme už čtvrtý (Šťastný K. a kol. 2021: Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 2014–2017. Aventinum, Praha). Což jen dokresluje jakou Popelkou je urbánní ornitologie nejen ve světě, ale i u nás.

Zešednou naše města ještě víc?

Nicméně časy se mění. Nic v přírodě není stálé – to jen naše lidská potřeba stability pak vede ke zbytečně hysterickým reakcím, když se něco přirozeně mění (např. když lokálně ubude kosů,

▲▼ Kolik je vlastně druhů žlun? A proč další záběr letící žluny? Navíc ze stejného úhlu pohledu, jaký jsme už viděli na jednom z předešlých snímků? Podívejme se ale pořádně, na té žluně něco nesedí... Při pohledu zepředu (na snímku dole) je už patrné, co to bylo: tahle žluna má totiž docela jiný „výraz“ než ta naše. Místo černého lemování oka má „oční stíny“ šedé. A nejen to – i geneticky se liší dost na to, že byla v roce 2011 oddělena od „naší“ žluny zelené jako samostatný druh, žluna iberská (*Picus sharpei*). Setkáme se s ní pouze po celém Španělsku a Portugalsku, krapet její areál zasahuje i do nejj jižnější Francie. Córdoba, Andalusie, Španělsko

snad v důsledku usutu, což ovšem na celkovou mimořádnou početnost a běžnost tohoto druhu nemá vůbec žádný vliv: Grim T. 2021: Kos je za vodou. Vesmír 100/12: 782–783).

I žlutí populace se mění. V jejich případech k lepšímu – obou druhů přibývá. Jde o dlouhodobou záležitost, po celé čtyři dekády, co jsou populace našich ptáků pravidelně sledovány v Jednotném programu sčítání ptáků České společnosti ornitologické. Podobně dokládá nárůst žlutých populací u nás i nahlédnutí do různých vydání hnízdních atlasů. Žluna šedá přitom přibývá podstatně více než žluna zelená. Takže by nás nemělo překvapit, pokud se s ní budeme setkávat oproti minulosti častěji i ve městech. Proč?

Do měst nejdou ptačí druhy jen tak náhodně (Grim T. 2015: Cesta do města. Proč a jak se ptáci stěhují k lidem. Vesmír 94/7–8: 414–422). Z „nabídky“ neměstských druhů (a takové byly samozřejmě původně úplně všechny druhy) se do měst stěhují jen ty, které mají vlastnosti, jež je na pobyt ve městě „předpřipraví“. Mezi nimi je klíčová např. schopnost a ochota snášet prostředí mimořádně rušivé a zaneřádané fyzicky, akusticky i chemicky (Grim T. 2021: Odvážnému město přeje. Vesmír 100/4: 227–229).

Další význačná vlastnost je ta nejprostší vůbec: do měst jdou (logicky) především druhy, které jsou už mimo města početné. Čím víc jedinců, tím větší šance, že některý do města zabloudí (u vzácných druhů nemá z podstaty věci skoro ani kdo bloudit!). Čím víc jedinců a zabloudilců, tím větší šance, že některý z nich bude mít genetické predispozice k tomu, aby městské prostředí vůbec ustál.

Přesně proto je tak důležité, že obou druhů žlun přibývá – určitě se mezi

nimi právě pro ono přibývání najde více žlun ochotných snášet lidskou přítomnost. Některé ostatně asi ani nebudou mít na výběr: pokud populace roste, vhodné prostředí se časem „nasytí“. Přebyteční jedinci, pro které nezbylo v původním prostředí místo, mají dvě možnosti. Budou-li lpět na zavedených zvycích („Jen les je pro mě to pravé!“), zemřou bez potomků. Nebo budou méně upejpvají a vezmou zavděk i „špinavými ulicemi“.

Příklad žluny zelené, úspěšného to kolonizátora mnoha evropských měst, nasvědčuje, že žluny „na to mají“. Zvládnou cestu do města i žluny šedé? První krůčky už na řadě míst udělaly. A konzervativností určitě netrpí: jak nedávno doložil Gerard Gorman, autor doporučované knížky o životě a díle žluny zelené, žluny šedé v zimě pružně rozšiřují svůj styl získávání potravy. Na šplhavce, který je stromový víc než jeho zelený příbuzný, pozoruhodným způsobem – žluny šedé totiž poměrně často zaletují do kamenolomu a na útesy, kde vyšťárávají hmyz ze skalnatých štěrbin. Kdo by to byl řekl.

Možná tak přicházejí i změny, na které se můžeme dokonce těšit... ☺ ■

Žluna méně známá.
Ani toto není žluna zelená – je totiž šedá. Rozhodně to není ostřílená měšťačka. I pokud ji potkáme mimo město, je to „něco lepšího“ a důvod k malé radosti. Osvědčeným místem, kde při téměř každé návštěvě potkávám ji i další druhy zajímavějších šplhavců (např. strakapouda prostředního) je tam, kde najdete „nejrozsáhlejší komponovanou krajinu v Evropě a možná i na světě“ (Wikipedie, heslo Lednicko-valtický areál). Zámecký rybník, Lednice, Jihomoravský kraj, ČR

Citované články autora jsou volně k dispozici na jeho stránkách:
<http://www.tomasgrim.com/>

